

- ²⁶ 1925. évi XXXV. törvénycikk a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről.
- ²⁷ A pengő pénzrendszer történetére lásd LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: *A pengő pénzrendszer 1926–1946*. Kecskemét, 1986. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Bács-Kiskun Megyei Szervezete, 182. p.
- ²⁸ BOTOS 1999. 109. p.
- ²⁹ A m. kir. minisztérium 1925. évi 6.550. M. E. számú rendelete, a külföldi fizetőeszközökkel való kereskedésnek és forgalomnak, valamint a külfölddel való forgalomnak felszabadásáról.
- ³⁰ A pengő bankjegy címleteit lásd RÁDÓCZY-TASNÁDI 1992, 222–318. p.; Id. dr. KUPA 1993. II. köt. 193–223. p.
- ³¹ A Minisztertanács 1925. november 27-i, illetve 1927. február 4-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL K27. *Minisztertanácsai jegyző-*

- könyvek 1867–1944*. <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacs-jegyzokonyvek-1867-1944/>; H. HARASZTI Éva: *A Pénzjegynyomda története*. Budapest, 1973. 70–79. p. Kézirat.
- ³² BOTOS 1999. 80., 109. p.
- ³³ A részletes adatokat lásd CSIKÓS NAGY Béla – HANTOS László – RÉZLER Gyula: *Magyar gazdasági élet*. Budapest, 1944. Király kiadás, 293. p.
- ³⁴ BEREND T. Iván – RÁNKI György: *A magyar gazdaság száz éve*. Budapest, 1972. Kossuth Könyvkiadó – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 171–190. p.
- ³⁵ PÉTERI György: Nemzetközi likviditás és nemzetgazdasági szempont a magyar monetáris politikában. *Közgazdasági Szemle*, 1980. 10. sz. 1207–1215. p.
- ³⁶ BOTOS 2006. 131–132. p.

Gyuris Árpád

A francia magánjog fejlődése a Canal de Craponne-ítélet tükrében

Tanulmányomban a francia magánjogi gondolkodás fontos mérföldkövének számító Canal de Craponne-ügyet mutatom be, amely hosszú időn keresztül meghatározta a bíróságok szerződésekkal kapcsolatos álláspontját Franciaországban. Az eset érdekessége, hogy noha a 16. század közepén kötötték meg a jogeset „főszereplőjévé” lett csatornaöntözésre vonatkozó megállapodást, az a 19. század végén még mindig hatályban volt. Az ügyvel kapcsolatos viták a 2016-ban módosított *Code civil* új szabályaihoz vezettek.

1. A jogeset bemutatása

A francia jogirodalom kiemelt jelentőséget tulajdonít a szerződések kötelező erejével foglalkozó *Canal de Craponne-ítéletnek* (*Cour de Cassation*, Arrêt du Canal de Craponne, 1876. március 6.). A jogeset fő problémája egy öntözőcsatorna használati díja volt. Ezt a csatornát a Franciaország déli részén található Pélissanne községben létesítették. Az eset alapjául egy 1560-ban és egy 1567-ben kötött szerződés szolgált, amelyek a jogvita idején, a 19. század végén még mindig hatályban voltak. Noha a megállapodások jóval a francia *Code civil* életbe lépését megelőzően keletkeztek, az ítélet meghozatala során figyelembe vették az 1804-ben hatályba lépett törvénykönyv rendelkezéseit is. A magánjog lényeges szabálya, amely mellett a *Code civil* egyértelműen szintén kiáll, a szerződések kötelező erejének elve. Bár a törvénykönyv

hatálybalépését követően az alsóbb fokú bíróságok néha az igazságosság érdekében kezdeményezték a szerződések felülvizsgálatát.

A *Canal de Craponne*-esetben a probléma nem egy homályosan megfogalmazott szerződéses feltételt érintett, hanem az volt a kérdés, hogy megengedhető-e az eredeti megállapodásoknak a körülményekhez való hozzáigazítása, tekintettel arra, hogy megváltozott a szerződéses szolgáltatások értékének eredeti egyensúlya.

Kiindulásként érdemes megjegyezni, hogy a 16. században arra kötelezték az öntözőcsatornák tulajdonosait, hogy a felhasználókkal kötött megállapodás alapján meghatározott díj ellenében vizet biztosítsanak számukra. A pénz folyamatos leértékelődése miatt a csatornadíj értéke a 19. század végére jóformán jelképesé vált.¹ A megállapodáshoz tartozó figyelemre méltó körülmény, hogy a 16. században a francia gazdaságban egyre inkább elterjedtek a koncessziók. A jelenség először a lottót érintette, majd 1508-tól a közút fejlesztését, később pedig bányászati koncessziók jöttek létre nemzeti szinten. És kialakultak csatornakoncessziók is: a Vilaine csatornázásával 1535-ben a rennes-i polgárokat bízták meg. Adam de Craponne javasolta a Durance-csatorna létrehozását. Később további koncessziók jöttek létre a postakocsikra (*coches*), illetve a mocsarak kiszáritására vonatkozóan.³ Érdekes tény, hogy Adam de Craponne a Durance-csatorna építését maga, illetve olyan személyek segítségével finanszírozta, mint Nostradamus (aki a feleségével, Anne Ponsarddal együtt a csatorna 1/13-ad részét szerezte meg).

A *Canal de Craponne*-jogeset kiindulópontja az 1567. június 22-én Adam de Craponne és Pélissanne község képviselői között létrejött megállapodás volt. Ebben de Craponne azt vállalta, hogy csatornát fog építeni és fenntartani a község lakói számára – a szerződés szerinti mélységben és szélességben –, hogy öntözni tudják gyümölcsöseiket, szőlőültvényeiket, réteiket és egyéb ingatlanjaikat. A csatornának úgy kellett megépülnie, hogy a kocsik és egyéb szállítóeszközök, valamint a szarvasmarhák áthaladása biztosítva legyen. A mérnöknek vállalnia kellett azt is, hogy saját költségén három hidat is épít a csatornán való átkeléshez. A hidaknak és az utaknak

„mindig és örökké” („*toujours et perpétuellement*”) jó minőségűeknek kellett maradniuk.

A község nevében eljáró tanácsadók (*conseillers*) hozzájárultak ahhoz, hogy az öntözni kívánó lakosok kötelezettségeit a következők szerint határozzák meg: az első három évre egy összegben kellett fizetniük Adam de Craponne-nak 20 florint minden egyes *cartereide* (= 190 ár – 1,9 hektárnak megfelelő) öntözött földterületért, és ezen felül további 3 solt minden egyes *cartereide* után minden alkalommal, amikor megöntözik az ingatlanjait. A szerződést kötő felek és a község egyetértettek abban, hogy kezességet vállalnak de Craponne 1000 écus kölcsönéért, amelyet a csatorna építésére fordít.

A szerződésben meghatározták, hogy az említett község és lakói nem hagyhatják a csatornát lepusztulni, Craponne pedig nem számíthat fel díjat a csatornán való átkelésért a Pélissanne környéki lakosoknak. További feltétel volt, hogy a Pélissanne-ban élők sem vehetnek ki adót a csatornaöntözésből befolyó éves jövedelemre.

A 18. században már látható volt, hogy a csatornát nehéz fenntartani az alacsony díjak miatt (amelyeknek az értéke a történelem folyamán inflálódott), ezért a csatorna tulajdonosa utóbb pert indított.

Az 1876-ban hozott ítélet közvetlen előzményei visszavezethetőek az aix-i bíróság 1841. március 18-i ítéletére, miszerint a három évszázaddal korábbi megállapodás alapján a 19. században egy *cartereide* öntözésének díja 15 centime volt, ami már messze nem volt arányos a víz árával. Az ítélet kimondta azt is, hogy Marquis de Gallifet, a csatorna tulajdonosa és egyben Adam de Craponne jogainak örököse szerződéses kötelezettségeinek költsége, amely a csatorna karbantartásának, a hidak jó állapotban tartásának, valamint az öntözés felügyeletéért felelős személy (*eygadier*) bérének az összegét foglalta magában, jelentősen megemelkedett.

Az 1841-es ítéletet követően az aix-i bíróság 1873. december 30-i ítéletében határozott az öntözési díj emeléséről, valamint úgy rendelkezett, hogy csak a jogilag érvényesen megkötött megállapodásoknak van kötelező erejük a felekre nézve. A szerződésmódosításhoz a felek közös megegyezése szükséges. Az ítélet szerint akkor le-

het az időszakos díjakon alapuló szerződéseket bírói úton módosítani, ha már nem állna fenn tisztességes arány a díjak és a szolgáltatások között. Úgy vélték, hogy amennyiben a korreláció a két szolgáltatás értéke között megszűnik, akkor a bíróságok feladata ezt helyreállítani. A de Craponne által vállalt szolgáltatás ellenértékéért meghatározott 3 sol *cartereide*-ként a 16. században megfelelő volt, de a 19. században már nem fedezte a csatorna fenntartásának jelentősen megnövekedett költségeit (és a pénz is értékét veszítette).

Az aix-i bíróság elsőfokú döntésében így nemcsak a szerződések kötelező erejének elvét kérdőjelezte meg, hanem figyelembe vette azt, hogy több szerződés egymást követően jött létre, és a végrehajtásuk („*que les contrats ayant un caractère successif, à exécution différée*”) folyamatos volt (tekintettel az aktuális öntözési szükségletre), és ezért úgy vélte, hogy nem tartozik az eset a szerződések kötelező erejének általános elve alá (*Code civil*, 1134. cikkely). Mivel a díj fizetése időszakos, a bíróság a szerződést jogszerűen módosíthatja, amikor az idő múlása és a körülmények változása miatt a szolgáltatások között már nem áll fenn a korreláció.¹³ Úgy vélte a bíróság, hogy egy korrekt szerződéshez az szükséges, hogy a szolgáltatás és annak díja arányos legyen. 1834 és 1874 között 30 cent-ban, majd 1874-től

cartereide-enként 60 cent-ban rögzítették az új árat, mivel figyelembe vették az eljárás során feltárt tényeket. (Gallifet az ár növelését 1834-től kérte, de 1834-ben a költségek jóval alacsonyabbak voltak, mint 1873-ban). A korszakkal foglalkozó François Terré és Yves Lequette szerint ez méltányos árnak számított akkortájt.¹⁴ Az ítélet értelmében a csatorna fenntartásával járó különböző munkálatokat a feleknek közösen kellett elvégezniük. A közös fenntartás keretében mérni lehetett ugyanis azt a vízmennyiséget, amelyet Gallifet-nek el kellett juttatnia az öntözőkig, másrészt az öntözéssel kapcsolatos esetleges visszaéléseket is fel lehetett deríteni.¹⁵

A következő lépésben a pélissanne-i önkormányzat és az öntözési szolgáltatást igénybe vevők nyújtottak be fellebbezést az ítélet ellen (1873). Ennek során az volt a kérdés, hogy vajon a bíróság nem lépte-e túl a törvény-

Adam de Craponne szobra Salon-de-Provence-ban⁵

ben biztosított hatáskörét, illetve megsértette-e a *Code civil* 1134. cikkelyét. Ezt a problémát két szempontból kell megvizsgálni. Egyrészt a szerződés eredetileg tartalmazott egy árat, amelyben a felek megállapodtak, a bíróság ezt az árat módosította. Másrészt a hatáskör túllépése és a *Code civil* 1134. és 1135. cikkelyeinek a megsértése akkor következhetett be, amikor a bíróság abból kiindulva, hogy nehéz megbecsülni a csatorna fenntartásával kapcsolatos költségek megosztásának ideális arányát az érintett felekre nézve, úgy határozott, hogy közösen kell viselniük azokat.¹⁶ A *Code civil* 1134. szakasza eredetileg azt mondta ki, hogy „A jogszerűen megkötött szerződések a szerződéskötő felekre nézve törvényerővel bírnak. Csak közös megegyezéssel vagy törvényben meghatározott okokból vonhatók vissza. A szerződéseket jóhiszeműen kell végrehajtani.” Az 1135. cikkely régi szövege (1804) szerint „A szerződő feleket nemcsak a megállapodásokban foglaltak kötelezik, hanem azok is, amelyek a méltányosság, a szokás vagy a törvény természetéből fakadóan kötelezettségnek számítanak”.

A Fellebbviteli Bíróság úgy vélte, hogy mindkét félnek egyenlő mértékben kell a fenntartási költségeket viselnie. Az, hogy az aix-i bíróság összesítette a különböző költségeket, és a feleket együttesen kötelezte ezek megfizetésére, nem jelenti azt, hogy túllépte volna a hatáskörét, és ezzel megsértette volna a *Code civil* 1134. és 1135. cikkelyeit. A szerződéses rendelkezések bírói vizsgálata visszavezet a *Code civil* előtti korszakra (amikor a törvénykönyv még nem létezett). De a szerződés *Code civil* előtti sége nem

jelenti akadályát annak, hogy a törvénykönyv szabályait alkalmazzák.¹⁹

A Fellebbviteli Bíróság után a *Cour de Cassation* (Semmítőszék) elé került az ügy, és a polgári kollégium 1876. évi ítéletével megsemmisítette az aix-i bíróság döntését, mert úgy vélte, hogy a szerződések kötelező ereje általános és abszolút, és a bíróságoknak nem feladatuk az, hogy figyelembe vegyék az eltelt időt és az újonnan kialakult körülményeket. A megállapodás a felek joga, a bíróságok nem módosíthatják azt még akkor sem, ha a felek a körülmények megváltozását nem láthatták előre.²¹ A Semmítőszék kifejtette, hogy a szerződés kötelező erejének elve az 1134. cikkely szerint nem tette lehetővé a bíró számára, hogy a szerződést módosítsa, még úgy sem, ha azzal méltányosságot akart gyakorolni. Ezt a döntést egészen a 2000-es évekig világszerte a francia jog meghatározó jellegzetességének tekintették, még a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok megalapozása során is.²²

A jogalkalmazásnak gyakran előforduló problémája, hogy kizárólag a szerződés megkötésének pillanatát igyekszik vizsgálni. Természetesen ezt a megközelítést alkalmazzák olyan szerződések esetében is, amelyek szakaszosan, egymás után jönnek létre (tekintettel az ismétlődő öntözési szükségletekre), illetve hosszabb ideig állnak fenn. Ugyanakkor egy szerződés megkötését követően kialakulhatnak olyan változások (gazdasági, politikai, monetáris vagy egyéb társadalmi helyzetet illetően), amelyek megzavarhatják a felek között kialakított szerződéses szolgáltatások egyensúlyát. Ez átvezet bennünket a szer-

Pélissanne²⁰

ződéses kiszámíthatatlanság problémájához (*imprévision* – előre nem látható következmény) és az arra vonatkozó jogi megoldások kérdéséhez.²³

2. Az esettel kapcsolatos értelmezések

Az ügy kapcsán utalnunk kell arra, hogy a 19–20. században általános volt az a nézet, hogy a szerződésekbe a bíróságok lehetőleg ne avatkozzanak bele. Ez az elvárás a jogalkotás, illetve ez a hozzáállás a bíróságok részéről is fennállt. A francia bíróságok nem kívántak a szerződések felülvizsgálatába bocsátkozni, mivel nem akartak valamilyen „homályos” társadalmi indíttatásból aktív szerepet játszani a szerződések vélt kiigazításában. A *Canal de Craponne*-ítéletben is kifejtették, hogy „Az semmi esetre sem tartozhat a bíróságokra, bármennyire méltányosak is legyenek a döntésükben, hogy tekintetbe vegyék az idő és a körülmények okozta módosulásokat, és megváltoztassák a felek megállapodását, új kikötéssel helyettesítve azt, amiben a felek szabadon megegyeztek”. Ez volt a francia bírósági gyakorlat egyik fő elve polgári ügyekben, amely kifejezetten támogatta a szerződés kötelező erejének az elvét, és biztosította az ügyletek jogbiztonságát. Ez kétségtelenül szilárd alapelvnek volt tekinthető, de különböző kritikák és az üzleti világból érkező ellenvetések azt jelezték, hogy szükséges lenne mégis ezt a doktrínát felülvizsgálni.²⁴ A bírói fórumok a *Canal de Craponne*-ítéletben is a szerződés kötelező erejére hivatkoztak, de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a francia jog nem törődött volna azzal a társadalmi (gazdasági) igénnyel, hogy az egész társadalmat érintő drámai változásokat követően esetlegesen módosítsák a korábban megkötött szerződéseket. A bíróságok viszont következetesen kitartottak álláspontjuk mellett, miszerint ez a jog a demokratikusan megválasztott törvényalkotót illeti meg.

A *Canal de Craponne*-ítélet döntésében szerepet játszott a jogbiztonság fenntartásának követelménye is. A bírák el akarták kerülni azt, hogy egy rosszhiszemű személy a szerződést felülvizsgálta, mert idővel érdektelenné vált számára. Attól is félték, hogy majd *révision* (felülvizsgálat) *révision* fog követni. További érv lehetett a bírói szerződésmódosítás ellen a *Canal de Craponne*-ügyben a szerződéses tisztesség: ha ki is alakul a szerződésben egyfajta egyensúlyhiány, az nem érinti az eredeti megállapodás jogszerűségét, mert és ismételten „az idő vagy méltányosság figyelembevétele nem teszi lehetővé a bíró számára, hogy a felek által szabadon elfogadott törvényes megállapodást módosítsa”.²⁷ A szerződés tárgya és a szerződéses megállapodás (*l'objet et la matière du contrat*), illetve a felek kötelezettségei továbbra is fennállnak. Természetesen az idő múlásával a változás leginkább azt jelentheti, hogy a csatornatulajdonos által teljesített szolgáltatás költsége megemelkedik. A *Canal de Craponne*-ítélthez írt indoklás kifejti, hogy bár a csatornatulajdonosnak több szolgáltatást adott (értékarányosan), mint amennyit kapott érte, de a szolgáltatások közötti tisztességes érték-korreláció fennállása vagy annak hiánya egy olyan körülmény, amely még a szerződés megkötése

után sem lett volna ok a megállapodás megszüntetésére. A szerződés ezért továbbra is érvényesnek tekintendő, és azt teljesíteni kell.²⁸

A *Canal de Craponne*-esetben a probléma leginkább abban állt, hogy a jóval korábban kötött szerződésekben a felek elvesztették az idők során a korábban a közöttük még megvolt szolgáltatás-érték egyensúlyt. A francia magánjogban a megváltozott, vagy előre nem látható körülmények hatását a már meglévő szerződési viszonyokban hagyományosan a *force majeure*-doktrínát alkalmazták (a régi *Code civil* 1147. és 1148. cikkelyei). Ez a szabály azt jelentette, hogy hacsak az egyik fél nem feltételezte a lehetetlenség veszélyét (és erre vonatkozólag nem kezdeményezte a kérdés szerződéses rendezését), akkor nem merült fel a felelősség a nem teljesítéséért, amennyiben a szerződéses kötelezettséget lehetetlen lett volna teljesíteni egy olyan esemény miatt, amely a felektől észszerűen nem volt elvárható, hogy már előre lássák a szerződés megkötésekor. Még az esetleg csak ideiglenes, de előre nem meghatározható lehetetlenség is azt jelentheti, hogy valamelyik fél képtelen lesz teljesíteni. Azonban, ha az esetleges lehetetlenség dacára, a szerződés teljesítése még mindig lehetséges lett volna, akkor a *Cour de Cassation* elutasította, hogy kimentést adjon azon az alapon, hogy a körülmények megváltoztak és a szerződés lehetetlenné vált.²⁹ A *force majeure*-re elvileg nem lehetne hivatkozni, ha előre nem látható körülmények megnehezítik és költségesebbé teszik a szerződés végrehajtását, viszont nem lehetetlenítik el azt. A *force majeure* (vagy *cas fortuit*, ez lényegében azonos egymással) két feltételt írt elő, az akadálynak előre nem láthatónak és ellenállhatatlannak (*imprévisible et irresistible*) kellett lennie. A bíróságnak nagy mozgásteret jelentett ez a szabály, hogy eldönthesse, mikor mentesülhet az adós a kötelezettsége alól.

A *La Concorde v. Montagnani*-esetben (1994) Montagnani bejelentkezett a saint-tropez-i Hotel des Lices-be, ahol annak széfjébe elhelyezett egy nagyobb pénzüsszeget. Ezt követően a szállodát négy bűnöző kirabolta, és arra kényszerítette a hotel személyzetét, hogy nyissa ki a széfet is (elvitték Montagnani pénzét). Miután a hotel nem adta ki a letétbe helyezett pénzüsszeget, Montagnani kártérítést követelt a hotel nem teljesítése miatt. A szálloda az *elháríthatatlan külső okra* hivatkozott, ám a bíróság ezt nem találta *force majeure*-nek, mert úgy vélte, hogy egy luxusszállodában fegyveres rablásra számítani kell (így az nem előre nem látható ok). Az ügyben eljáró bíróság hozzáfűzte azt is, hogy ha még a szálloda személyzete nem is tudta volna megakadályozni a széf kinyitását és a pénz elvitelét, ami az ügyféllel kötött szerződésének teljesítését tette lehetetlenné, a hotel jobb óvintézkedéseket is fogantathatott volna a rablás elkerülése érdekében. Ténylegesen az éjszakai portás engedte be az egyik rablót, aki egy szállodai vendéggel való találkozásra hivatkozott.³⁰

További kimentési lehetőségként állt volna rendelkezésre esetleg az ügyben a *Code civil*-ben szereplő *lésion* (sérelem) jogintézménye, amely akkor merülhet fel, ha a szolgáltatások közötti egyensúly hiánya a szerződés megkötésekor válik nyilvánvalóvá (belső egyenlőtlenység – *inégalité interne*), és nem annak a végrehajtásakor (*bou-*

lerversement extérieur). További megoldás lehetett volna a kimentésre a jogalap nélküli gazdagodás (*l'enrichissement sans cause*) tényállása. Ebben az esetben azonban nem a szerződés felülvizsgálata a célja a feleknek.³¹

3. A bírók szerepének változásai

Előzőleg már utaltam a bírókkal kapcsolatos elvárásokra. A francia bírók szerepe jogalkotói szempontból is fejlődött az évszázadok folyamán. 1804-ben a *Code civil* hatálybalépésével a bírót a törvény hatálya alá helyezték, ez azt jelentette, hogy a törvény rendelkezéseit a bíró pontosan követni köteles volt. A bírói munkára vonatkozólag két *Code civil* szakaszt lehet idézni: „Azzal a bíróval szemben, aki a törvény hallgatása, érthetlensége vagy annak hiánya ürügyén elutasítja az ítélezést, vádat lehet emelni az igazságszolgáltatás megtagadásában való felelőssége (bűnössége) miatt.” (C. civ. 4. cikkely), illetve „Tilos a bíróknak a hozzájuk benyújtott ügyekben általános és szabályozási rendelkezések alapján dönteniük.” (C. civ. 5. cikkely). Ennek a szabálynak az a lényege, hogy mindig a konkrét törvényi szakaszt kell alkalmazniuk, és nem lehet jogot alkotva valamilyen oda nem illő szabályra hivatkozva az ítéletet kibocsátaniuk.

Az ítélezés hatalmát tehát két tiltás korlátozza: a hallgatás tilalma – a bíró köteles eldönteni az ügyet, és nem hivatkozhat az ítélet meghozatala helyett a törvény hallgatására és homályosságára, a másik, a törvény helyett szólas tilalma – a bírónak csak az ügy eldöntésére van hatásköre, a törvény helyett egyéb szabály kimondására nincs. Philippe Rémy szerint kétségtelen, hogy a bíró döntésének van tekintélye, de ez a tekintély maga is relatív, az ítélezési gyakorlat tehát soha nem lehet több, mint egy olyan esetnek az eldöntése, amelyből nem alakulhat ki norma. A polgári peres ügyek bírója, a törvényt alkalmazza, de nem ő hozza őket.³⁴

A *Code civil* kezdeti, a törvényt automatikusan alkalmazó bírói szerepében 1880 körül változás történt: a bíró megjelenik önálló jogi forrásként (a törvénnyel párhuzamosan). Megjelennek olyan „főbb ítéletek” (*grands arrêts*): olyan jogi kérdésekben (például polgári jogi felelősség), amelyek megoldásában a bírói aktivizmus szerepet játszik. Ezzel a bíró egy újabb alakja is megjelenik a francia jogban, mivel kezdetben a bíró hűen követte a törvény előírásait, majd közösségi bíróként és az emberi jogok őreként volt jelen. 1880 után viszont már a polgári bíró a polgári törvények cenzorának a helyzetében is van. Rémy szerint a bíró egyik alakja sem lehet ellentétes a másikkal. Szerinte ezeknek a bírói szerepeknek az lesz az eredménye, hogy amikor a kódex eléri a bicientenáriumát (2004), olyan bírói szerepkör alakul ki, amely az *ancien régime*-kori helyzetre emlékeztet (meg kell jegyezni, hogy a bírókra vonatkozó *Code civil* rendelkezésekkel éppen ezt akarták elkerülni).³⁵

4. A jog változásai

Jan M. Smits utal arra, hogy mindkét világháború után fogadtak el olyan törvényeket, amelyek lehetőséget adtak a bíróságoknak arra, hogy a háború előtt létrejött megállapodásokat módosítsák, ha az egyik félnek jelentős gondot okozna szerződési kötelezettségének teljesítése. Hozzáteszi, hogy még a *Canal de Craponne*-ítéletet követően is született olyan vélemény, hogy a bíróságnak megvan arra a lehetősége, hogy egy szerződést megváltoztasson, vagy érvénytelenítsen, illetve hatályon kívül helyezzen, ha a szerződés megkötése után olyan releváns körülmény merülne fel, amely miatt szükség lenne a szerződés módosítására vagy megszüntetésére.³⁶ Janwillem Oosterhuis idézi a *Bacou v. Saint-Pé*-esetet (1921), amelyben a bírónak a haszonbérlet lejártakor – az 1910. december 4-én megkötött bérleti szerződés alapján – két opciója volt: a bérelt állatállományt vagy annak az árát adja-e vissza. A tulajdonos sikertelenül érvelt amellett, hogy jogosult lenne legalább a növekmény egy részére, amely az állatállomány piaci értékében történt: a háború kezdetétől 1920-ra (a szerződéses idő végére) a kiskereskedelmi árak 200%-kal emelkedtek.³⁷

A háború alatt a *Cour de Cassation* sosem terjesztette ki a kötelezettség teljesítésének lehetetlenségét olyan ügyekben, ahol pedig az angol jog ismert és alkalmazott jogi megoldásokat, mint például a szerződési cél meghiúsulása (*frustration of purpose*) vagy a gazdasági lehetetlenség (*economic impracticability*). A háború után, az infláció emelkedésével, a *Cour de Cassation* elutasította, hogy bírói kimentést adjon monetáris értékcsökkenés alapján. Ugyan a *Code civil* jogi rendelkezései és a törvény szelleme sem támogatta az ilyen kimentést, ám számos olyan szakasza volt a jogszabálynak, amelyeket fel lehetett volna használni erre a célra, az egyik leglényegesebb éppen az 1134. cikkely volt. Ennek kapcsán idézhető a *Canal de Craponne*-esetben a Semmitőszék véleménye, miszerint a szerződés módosításához a teljesítés lehetetlenségének abszolútnak kell lennie. A *Cour de Cassation Canal de Craponne*-ügyben hozott döntése azt határozta meg, hogy az árakban történő emelkedés a háború után sem menti ki a feleket a teljesítés kötelezettség alól.⁴⁰

A 20. század hatvanas éveitől kezdve a bírói gyakorlatban egyre inkább megjelent a jóhiszeműségre való hivatkozás, amikor a kiszolgáltatottabb felet akarták védelmezni, és ezzel az érveléssel avatkoztak a bírók a szerződésekbe. Jó példát kínál erre a Semmitőszék 1985-es esete, amelyben alkalmazta a jóhiszeműség elvét. (Cour de cassation, Chambre civile 1, 1985. március 20.) Úgy találta a Semmitőszék, hogy egy biztosítótársaság nem járt el jóhiszeműen, amikor megtagadta a kártérítést egy jármű ellopása miatt. A biztosítótársaság arra hivatkozott, hogy a jármű riasztójának típusát nem hagyta jóvá, viszont nem bocsátotta rendelkezésre azt a listát, amely feltüntette volna, hogy mely típusokat lehetne használnia. További érve volt a bíróságnak, hogy a biztosított már eleve három éven át fizette a biztosítási díját.

Ám az általános tendencia mégiscsak az volt, hogy a bíróságok újra és újra kiálltak a szerződéses kötelezettség

kötelező ereje mellett, és általában kizárták a jóhiszeműség követelményét. Erre válaszul a jogalkotó az 1975. július 9-én elfogadott törvénnyel módosította a régi *Code civil* 1152. cikkelyét, és ezzel a módosítással már a bírókat is megillette a szerződések bizonyos mértékű módosításának joga. A bírókat felhatalmazták arra, hogy a szerződésekben a (kötelezett) fél részére a nem teljesítés miatt szankciókat lehetővé tevő feltételeket mérsékeljék (adásvételi, illetve hitelekkel kapcsolatos megállapodásoknál volt jelentősége a szabálynak). Dennis Tallon szerint a jóhiszeműségnek azért akartak a *Code civil* eredeti szerkesztői kevesebb alkalmazási lehetőséget adni, mert egyrészt a felek akaratát tartották a legfontosabbnak, másrészt pedig volt félelem bennük, hogy a bírók önkényesen a szerződésekbe fognak beleavatkozni, és ezzel a forradalom előtti *ancien régime* visszatér, amitől pedig éppen meg akartak szabadulni. Az 1804-es *Code civil* az egyén (polgár) autonómiájának az elvét tükrözte, ami megfelelt a kor gondolkodásmódjának. A szerződések kötelezőségét hirdette, és azokat a demokratikusan elfogadott törvények szintjére emelték (leszámítva azokat a szerződéseket amelyek tisztességtelennek vagy tiltottnak minősültek).⁴⁴

A *Code civil* 2016-os reformját követően a jóhiszeműséget az 1104. (az egyenlőséget pedig az 1108.) cikkely tárgyalja. A szerződés kötelező erejének elve szintén szerepet kapott a kódex módosított változatában. Az új 1103. cikkelyben szinte szó szerint megtalálható a kódex előző változata 1134. cikkelyének (1) bekezdése, miszerint: „A jogilag megfelelően létrehozott szerződések törvényerővel bírnak azok között, akik létrehozták őket.”⁴⁵ A szerződéseknek joghatásuk van, és a *pacta sunt servanda* elve szerint a felek teljesíteni kötelesek azt, amit a szerződésben megígértek.⁴⁶

Érdekes módon, míg a polgári peres gyakorlatra 2016 előtt kevésbé volt jellemző, hogy figyelembe vegye a szerződések kiszámíthatatlanságát, addig a közigazgatási szerződések esetében ez már felmerült. Noha a szerződés kötelező erejének elvét tartalmazó *Code civil* 1134. cikkelye – amelyet figyelembe lehetett volna venni – erről hallgatott. Ugyanakkor Ricou szerint, amikor egy francia bíró igyekezett például egy ilyen ügyben eljárni, és valamilyen kielégítő megoldást találni, a nehézség a törvény szövegének a szükségszerűségéből is adódhatott.⁴⁷

A közigazgatási ítélezési gyakorlatban a körülmények változásának problémája tehát már korábban is teret nyert. Az 1916. évi gaz de bordeaux-i ítéletével a *Conseil d'État* (Államtanács) elismerte az *imprévision* elvét, és azt alkalmazta (ezzel a megoldással lényegében megtagadta a Semmitőszék gyakorlatának követését). Az esetben arról volt szó, hogy a szén árának jelentős emelkedése megbolygatta a szerződés eredeti gazdaságosságát, és jelentős költségnövekedést eredményezett a koncesszióba vevőnél. Az ár növekedése miatt az ítélet elismerte a koncesszióba vevőnek a kártalanításhoz fűződő jogát (*indemnité*), aki a szerződés végrehajtását tovább folytatta (bár meg kell jegyezni, hogy ez egy közszolgáltatási szerződés volt).⁴⁸ A bírói megoldás az volt, hogy ha a szerződés gazdaságosságát valamilyen ok, árváltozás, előre nem látható külső, illetve átmeneti esemény veszélyezteti, akkor a bíró

nem felülvizsgálja a szerződést, hanem a kártalanításhoz fűződő jog alapján jár el a „sérelmet szenvedett – sértült” (*lésée*) fél érdekében. Ha a szerződéses kötelezettségek közötti egyensúlyhiány végleges, akkor a *Conseil d'État* dönthet úgy, hogy a szerződést fel kell bontani (*Compagnie des tramways de Cherbourg*, 1932). Itt nyilvánvaló ellentét állt fenn a rendes bírósági és a közigazgatási bírósági gyakorlat között.⁴⁹

A közigazgatási bíráskodásban tehát teret nyert az *imprévision* jogintézménye. 2007-ben az Államtanács megadta a lehetőséget a fellebbezésre: a közigazgatásban pályázatot írtak ki, és az ennek során elutasított jelölteknek jogot biztosítottak, hogy megtámadhassák annak a pályázatnak az érvényességét, amelyben részt vettek, valamint a kártalanítási igényeiket is előterjeszthették. Később ügy határozott az Államtanács, hogy lehetővé teszi a keresetet minden olyan harmadik fél számára, akinek az érdekeit valószínűleg közvetlenül és határozott módon sértették meg, és aki a sértett érdekével közvetlenül kapcsolatba hozható szabálytalanságokra hivatkozik.⁵⁰ Ugyanakkor a Semmitőszék is egy esetben elismerte a *Code civil* új *imprévision*-szabálya előtt, hogy a koncesszió lejáta után a jogosult alkalmazhatja az *imprévision*ot végső elszámolás-kor. Tehát a Semmitőszék figyelembe vette a szerződő fél pénzügyi egyensúlyához való jogát.⁵¹

5. Az esethez kapcsolódó értékelések

A polgári jogban már régóta foglalkoznak a körülmények utólagos változására adott válasz doktrínájával (*imprévision*). Az összehasonlító jog azt mutatja, hogy a 19. században más európai országokban lehetővé vált a szerződések bírósági felülvizsgálata, amely egyes államokban (Nagy-Britannia, Németország, Spanyolország, Svájc) esetjogi fejlődés folytán, másutt (Olaszország, Görögország, Portugália) pedig a jogalkotó beavatkozása révén alakult ki.⁵² Terré és Lequette szerint a francia jogban, szemben a fenti országokkal, a bírósági beavatkozástól való tartózkodás alapja az ítéletek bizonytalanságától való félelem volt. A bírósági felülvizsgálat intézménye azért is jelenhetett meg a nyugati országokban, mert a hosszú időre kötött szerződések száma megsokszorozódott, és gyakran ezzel párhuzamosan a gazdasági körülmények instabillá váltak. Ehhez a jelenséghez járult hozzá, hogy a szerződésekben foglalt, a felek számára végrehajtható kötelezettségek, összetettségük miatt, jelentős végrehajtási időt igényeltek. Az ítélezési gyakorlat változása szükséges volt például a fenntartható energiellátás biztosítása céljából, illetve a különböző alapanyagok beszerzésének zökkenőmentessége miatt is.

Cabrillac felteszi azt a kérdést (még a régi *Code civil* szabályaihoz kapcsolja), hogy a szerződés kötelező erejének fenntartása mellett, lehetséges-e a szerződést módosítani, ha előre nem látható változás állna be a gazdasági helyzetben, és a felek közötti szolgáltatások egyensúlyára ez kihatna? Szerinte több megoldás is lehetséges erre

nézve, egyrészt a felek előrelátása lenne szükséges, hogy megállapodjanak olyan feltételben, amely kiegészítheti őket egy ilyen helyzetben. Másrészt egy általános alapelv lehetővé tehetné a bíró számára, hogy esetleg felülvizsgálja a szerződést. Harmadrészt a korábbi *Code civil* egyes szabályait alkalmazhatnák: az *équité* (régi C. civ. 1135., új C. civ. 1194.), vagy pedig a *jóhiszeműség* (régi C. civ. 1134. (3), új C. civ. 1104.), amelyek megalapozhatják a felülvizsgálatot. Tallon szerint a régi *Code civil* 1135. cikkelye, amely szerint a szerződéseket nemcsak a felek egymás közötti megállapodásai kötelezik, hanem más elvek is, mint a felek közötti egyenlőség, a gyakorlat vagy a törvény által adott szerződés természetére szerinti egyéb rendelkezések is, közel esik a jóhiszeműség alapelveéhez.

Cabrillac azt is javasolja, hogy az esetlegesen a szerződés végrehajtása során adódó hátrányokat a felek egymás közötti tárgyalásra történő felhívással is orvosolhatnák. Ezt a lehetőséget akár a megállapodásban is le lehetne fektetni: a feleknek találkozniuk kell olyan esemény bekövetkezése után, amely felboríthatja a megkötött szerződés egyensúlyát. Lehetséges lenne, hogy a felek olyan feltételeket is kikötnének a gazdasági nehézségeket orvosolandó, hogy például közös akarattal az árat megváltoztatják, vagy olyan szerződéses rendelkezéseket is módosíthatnának, amelyek a szerződés céljával vagy a felek kötelezettségével függenek össze.

Terré és Lequette szerint további megoldások lehetnek a különböző szerződéses záradékok, ha a szerződő feleknek gazdasági vagy monetáris instabilitás következményei ellen akarnának védekezni. Példák ezek közül a szerződésben alkalmazott monetáris záradék, amely a termék vagy szolgáltatás értékének árat indexálja; az ügyfél számára legkedvezőbb feltétel (*clause du client le plus favorable*); a versengő ajánlat záradéka, amely lehetővé teszi a félnek, hogy a partnerével szemben érvényesítse a harmadik féltől kapott kedvezőbb feltételeket, vagy lehetséges van a szerződésben szereplő rendelkezéseket azokhoz igazítani; végül a szerződés felfüggesztése, vagy felmondása. Megállapodhatnak továbbá arról is a szerződő felek, hogy ha új releváns és a szerződés sorsát meghatározó adatok merülnek fel, akkor újratárgyalják a szerződést. Ez a *clause de hardship* (nehézség) záradék célja. A *vis maior* (*force majeure*) záradék alkalmazásával a szerződés végrehajtását fel lehet függeszteni, abban az esetben, ha a végrehajtás lehetetlenné válna, ez a körülmény a szerződés újratárgyalásához is vezethet, ha továbbra is fennáll az okot kiváltó helyzet. Cabrillac utal arra is, hogy a nemzetközi szerződéseknél jellemző ez a *hardship* intézmény, és akkor lehet használni, ha gazdasági nehézség merülne fel a szerződés végrehajtásakor.

A *Code civil* új változatában, az 1195. cikkelyben található meg az *imprévision* szabálya, amely lehetőséget ad arra, hogy a szerződést felülvizsgálják akkor, ha olyan előre nem látható események merülnek fel, amelyek a szerződés megkötésekor nem voltak várhatóak.⁵⁹ Érdekes továbbá, hogy voltak már jelek, hogy az új *Code civil* szabálya előtt esetlegesen az igazságszolgáltatás nyitott lenne a szerződéses felülvizsgálatra. És érdekes adalék, hogy az új *Civil code* tervezése során a Catala és Terré projektek (a

professzorok által vezetett két projekt, amely a *Code civil* lehetséges módosítására tett javaslatot) is foglalkoztak ennek a szabálynak a bevezetésének a lehetőségével.

Az *imprévision* szabályait az 1195. cikkely tartalmazza:

„Ha a szerződés megkötésekor, előre nem látható, a körülményekben bekövetkező változás miatt, a (szerződés) teljesítése túlzottan megterhelővé válna egy olyan fél számára, aki nem fogadta el a kockázat vállalását, a szerződés újratárgyalását kérheti a vele szerződő féltől. Az újratárgyalás során továbbra is teljesítenie kell a kötelezettségeit.

Az újratárgyalás elutasítása vagy sikertelensége esetén a felek megállapodhatnak a szerződés felbontásában, az általuk meghatározott időpontban és feltételekkel, vagy közös megegyezéssel felkérhetik a bírót, hogy végezze el annak kiigazítását. Ha ésszerű időn belül nem születik megállapodás, a bíró az egyik fél kérésére módosíthatja vagy felmondhatja a szerződést az általa rögzített napon és feltételekkel.”

Caroline Asfar-Cazenave szerint az 1195. cikkely nem írja elő a feleknek, hogy tárgyalásokat kezdjenek a megváltozott viszonyokról, ez mindössze egy lehetőség, amelyet el is utasíthatnak. A Huard-ügyben (1992) a Semmitőszék úgy vélte, hogy az újratárgyalás kötelezettsége fennáll, ha előre nem látható nehézség merülne fel. Egy üzemanyag-állomás üzemeltetője nem tudott versenyképes maradni, mert a hosszú távú szerződés alapján az árat az üzemanyag-szállító határozta meg, aki nem akart vele szöbe állni. A bíróság úgy vélte, hogy aki az újratárgyalást elutasította, noha a gazdasági körülmények változásából profitált, a jóhiszeműséggel ellentétesen járt el. Egy bíró nem módosíthatja a szerződést automatikusan, csak felkérheti a feleket, a jóhiszeműség kötelezettsége alapján, hogy tárgyalják újra azt. A szerződés újratárgyalásának kötelezettsége annak érdekében, hogy a szolgáltatások kiegyensúlyozottságát fenn lehessen tartani, az együttműködés alapelveiből fakad.

Terré és Lequette szerint, lehet, hogy az *imprévision* korábbi hiánya a magánjogban éppen, hogy előnyösebb volt a szerződéses (gazdasági) problémák megoldásában. Azért, mert a hiánya erőteljesebb ösztönzést jelentett a feleknek, hogy már a szerződés megkötése során állapodjanak meg az esetleges negatív gazdasági változások következményeiről. A felek testre szabott választ voltak képesek adni a gazdasági és monetáris instabilitásokból adódó nehézségeikre. Ha nem sikerült volna egyeztetniük egy felmerülő gazdasági nehézség kapcsán, akkor a bíró ezt követően beavatkozhatott volna, hogy felülvizsgálja, vajon a tárgyalás megtagadása a jóhiszeműség követelményének a megsértését jelenti-e.⁶³

6. Befejezés

A francia magánjogban a *Canal de Craponne*-ügy nagyon jelentős referenciapont volt. Egyértelműen megfogalmazta a szerződések kötelező erejét. Ám a körülmények változása oly mértékben alakította a szerződéses viszonyokat a 20. században, hogy szükséges volt az európai

államoknak átgondolniuk a bírói szerződésmódosítás lehetőségét. Érdekes módon a francia jogban a közigazgatási szerződéseknél jelenik meg először a kérdés bírói rendezése. A jóhiszeműség alapelvének segítségével a 20. század második felében tud az igazságszolgáltatás bizo-

nyos ügyekben megoldást találni a szerződéses problémák kezelésére. A *Code civil* 2016-os módosítása végül elvezet az új szabályokhoz, és nem várt körülmények felmerülése esetén a feleknek módjuk van a megállapodásukat korrigálni, akár bírói segítséggel is.

GYURIS, ÁRPÁD

Die Entwicklung des französischen Privatrechts im Lichte des Canal de Craponne-Urteils

(Zusammenfassung)

In diesem Aufsatz möchte der Autor einen französischen Fall vorstellen, der ein wichtiger Eckpfeiler des französischen Privatrechts war. Der Fall *Canal de Craponne* hat lange Zeit die gerichtlichen Auffassungen in Bezug auf Verträge in Frankreich bestimmt. Der *Code civil* unterstützt eindeutig den Grundsatz der Verbindlichkeit von Verträgen.

Im 19. und 20. Jahrhundert stellte sich die Frage, ob es zulässig war, die ursprünglichen Vereinbarungen an die Umstände anzupassen, falls sich das ursprüngliche Gleichgewicht des Vertrags geändert hatte. Im Zivilrecht begann man, sich mit der Doktrin der Reaktion auf eine spätere Änderung der Umstände (*imprévision*) zu befassen. Das vergleichende Recht zeigt, dass im 20. Jahrhundert eine gerichtliche Überprüfung von Verträgen in anderen europäischen Ländern möglich wurde, manchmal aufgrund

von Entwicklungen in der Rechtsprechung (Großbritannien, Deutschland, Spanien, Schweiz) und manchmal aufgrund gesetzgeberischer Eingriffe (Italien, Griechenland, Portugal).

Der französische Grund, von gerichtlichen Eingriffen abzusehen, war die Angst vor Unsicherheit in den Urteilen. Bis in die 2000er Jahre galt diese Entscheidung weltweit als grundlegendes Zeichen des französischen Rechts, selbst beim Aufbau internationaler Handelsbeziehungen. Die Streitigkeiten über den Fall führten schließlich zu den neuen Vorschriften des *Code civil* in der 2016 geänderten Fassung. In der neuen zivilrechtlichen Fassung des *Code civil*, und zwar in Artikel 1195, gibt es eine *imprévision*-Regel, die es ermöglicht, den Vertrag im Falle unvorhergesehener Ereignisse zu überarbeiten, die zum Zeitpunkt des Vertragsabschlusses nicht erwartet wurden.

Jegyzetek

¹ *Commentaire d'arrêt*. Canal de Craponne. Cass. Civ. 6 mars 1876. <http://playmendroit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf>

² A Vilaine egy folyó Bretagne-ban. Mayenne megyétől nyugatra indul, Arzal és Pénestin (Tréguier) települések között ömlik az Atlanti-óceánba.

³ BEZANÇON, Xavier: Une approche historique du partenariat public-privé. *Revue d'économie financière*, Hors-série. 1995. 29. p.

⁴ BRIND'AMOUR, Pierre: Nostradamus astrophile: les astres et l'astrologie dans la vie et l'oeuvre de Nostradamus. Ottawa, 1993. University of Ottawa Press.

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Adam_de_Craponne Adam de Craponne 1526-ban született Salon-de-Provence-ban, és 1576. december 20-án mérgezhették meg Nantes-ban. Provanszi származású, rezszánsz francia mérnök volt.

⁶ Pélassanne (Pelissano provensziául) francia település, Bouches-du-Rhône megyében található, a Provence-Alpes-Côte d'Azur régióban. A falu 6 km-re fekszik Salon-de-Provence-tól, 26 km-re van Aix-en-Provence-tól és 55 km-re Marseille-től.

⁷ Az esethez tartozóan érdekeltek a közölt pénzek mai értékei. Ez kb. 37 eurót ér. Lásd JEAN, Michel: Le coût des travaux du Canal de Craponne (1554–1571). *Provence historique*, 2009. fascicule 237. http://provence-historique.mmsh.univ-aix.fr/Pdf/PH-2009-59-237_3.pdf

⁸ Az értékét nehéz pontosan felbecsülni, ha a későbbi francia frankot vesszük alapul, akkor 3 sol 15 centime-nek felelt meg a 19. század végén (lásd www.kislexikon.hu/sou.html). Különböző becsléseket felhasználva az akkori érték a 16. század közepén még kb. 2 eurót ért, és ez az érték a 19. század végére kb. a mai 0,37 eurót jelentené. MONANGE, Jean: De la valeur des choses dans le temps. *Histoire – Généalogie*, 1 février 2001. www.histoire-genealogie.com/De-la-valeur-des-choses-dans-le-temps?lang=fr%20.

⁹ Uo. Ez kb. mai értéken 7400 euró lenne.

¹⁰ GORDLEY, James – VON MEHREN, Arthur Taylor: *An Introduction to the Comparative Study of Private Law*. Cambridge, 2006. Cambridge University Press, 524–525. p.

¹¹ TERRÉ, François – LEQUETTE, Yves: *Imprévision. Contrat à exécution successive. Changement des circonstances. Déséquilibre des prestations absence de révision*.

¹² Gaston Alexandre Auguste de Galliffet, 1831. január 23-án született Párizsban és ott is halt meg 1909. július 9-én, francia katona volt.

¹³ <http://playmendroit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 1. p.

¹⁴ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 4. p.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ „Les conventions légalement formées tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faites. Elles ne peuvent être révoquées que de leur consentement mutuel, ou pour les causes que la loi autorise. Elles doivent être exécutées de bonne foi.”

¹⁸ „Les conventions obligent non seulement à ce qui y est exprimé, mais encore à toutes les suites que l'équité, l'usage ou la loi donnent à l'obligation d'après sa nature.”

¹⁹ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 4. p.

²⁰ <https://www.france-voyage.com/>.

²¹ <http://playmendroit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 1. p.

²² DELVOLVÉ, Jean-Louis: L'imprévision dans les contrats internationaux. *Droit international privé: travaux du Comité français de droit international privé*, 9e année, 1988–1990. 1991. 147. p.

²³ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 4. p.

²⁴ MAUREIRA, N. Ulloa: Introduction du Concept Américain des Contrats Incomplets en Droit Civil Français. *Global Jurist*, 2004. 3. sz. 34. p.

²⁵ SMITS, Jan M.: *Contract law. A comparative introduction*. Cheltenham, 2014. Edward Elgar, 202–203. p.

- ²⁶ CABRILLAC, Rémy: *Droit des obligations*. Paris, 2014. Dalloz, 110. p.
- ²⁷ „Aucune considération de temps ou d'équité ne peut permettre au juge de modifier la convention licite et librement acceptée par les parties.”
<http://playmendoit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 3. p.
- ²⁹ OOSTERHUIS, Janwillem (a): Unexpected Circumstances arising from World War I and its Aftermath: 'Open' versus 'Closed' Legal Systems. *Erasmus Law Review*, 2014. 2. sz. 69. p.; OOSTERHUIS, Janwillem (b): Unexpected Circumstances arising from World War I and its Aftermath: 'Open' versus 'Closed' Legal Systems. *M-EPLI Maastricht European Private Law Institute Working Paper No. 18*. 2014. 5. p.
- ³⁰ SMITS 2014. 212. p.
- ³¹ <http://playmendoit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 3. p.
- ³² „Le juge qui refusera de juger sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.”
- ³³ „Il est défendu aux juges de prononcer par voie de disposition générale et réglementaire sur les causes qui leur sont soumises.”
- ³⁴ RÉMY, Philippe: La part faite au juge. *Le Code civil*, 2003. 9. sz. 27. p.
- ³⁵ Uo. 30–33. p.
- ³⁶ SMITS 2014. 202–203. p.
- ³⁷ OOSTERHUIS (a) 2014. 76. p.
- ³⁸ A szerződési cél megghiúsulása akkor következik be, amikor egy előre nem látható esemény megghiúsítja a felek elsődleges célját a szerződés létrehozásában, oly módon, hogy a szerződés teljesítése gyökeresen eltér attól, amelyet mindkét fél eredetileg elképzelt. Angol jogeset, például *Taylor v Caldwell*.
- ³⁹ A szerződések jogában a lehetetlenülés doktrínája esetén a vállalt kötelezettség kivihetetlenül nehézé vagy drágává válna a fél számára. A különbség az előbbi doktrínával szemben, hogy ebben az esetben még fizikailag lehetséges lenne végrehajtani a szerződést, csak nagyon drága lenne. A szerződési cél megghiúsulása esetén objektív feltételt, a lehetetlenülés pedig szubjektív feltételt kell figyelembe venni.
- ⁴⁰ OOSTERHUIS (a) 2014. 76. p.; OOSTERHUIS (b) 2014. p. 16–17. p.
- ⁴¹ TALLON, Dennis: *Le concept de bonne foi en droit français du contrat*. Roma, 1994. Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero. www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/tallon1.html.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ CICONNE, Dominique: L'article 1152 alinéa 2 nouveau du Code Civil et la révision judiciaire des clauses pénales (Analyse de la Jurisprudence de la Cour de Rennes). *Revue Juridique de l'Ouest*, 1979. 2. sz. 1–14. p.
- ⁴⁴ SMITS, 2014. 11. p.
- ⁴⁵ *Les contrats légalement formés tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faits*.
- ⁴⁶ ROWAN, Solène: The new French Law of Contract. *International & Comparative Law Quarterly*, 2017. 4. sz. 813. p.
- ⁴⁷ RICOU, Benjamin: Le silence au service de la production juridictionnelle du droit: méthodes et politiques des juridictions ordinaires françaises. *Les Cahiers de droit*, 2015. 3–4. sz. 692. p.
- ⁴⁸ CABRILLAC 2014. 109. p.
- ⁴⁹ <http://playmendoit.free.fr/arrets/CA06031876.pdf> 3. p.
- ⁵⁰ RICOU 2015. 692. p.
- ⁵¹ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 8. p.
- ⁵² Uo. 7. p.
- ⁵³ TALLON 1994.
- ⁵⁴ CABRILLAC 2014. 109. p.
- ⁵⁵ TALLON 1994.
- ⁵⁶ CABRILLAC 2014. 109. p.
- ⁵⁷ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 7. p.
- ⁵⁸ CABRILLAC 2014. 111. p.
- ⁵⁹ FRANÇOIS 2016.
- ⁶⁰ CABRILLAC 2014. 111. p.
- ⁶¹ *Si un changement de circonstances imprévisible lors de la conclusion du contrat rend l'exécution excessivement onéreuse pour une partie qui n'avait pas accepté d'en assumer le risque, celle-ci peut demander une renégociation du contrat à son cocontractant. Elle continue à exécuter ses obligations durant la renégociation. En cas de refus ou d'échec de la renégociation, les parties peuvent demander d'un commun accord au Juge de procéder à l'adaptation du contrat. À défaut, une partie peut demander au Juge d'y mettre fin, à la date et aux conditions qu'il fixe.*
- ⁶² ASGAR–CAZENAIVE, Caroline: Le nouveau droit français des contrats. *Revue Thémis*, 2016. 3. sz. 727. p.
- ⁶³ TERRÉ–LEQUETTE 2015. 8. p.

Stál József

A zsidók névviseleése és a zsidó nevek viselése a nemzetiszocialista Németországban

1. A személy felismerhetetlensége a nevééről

Adolf Hitler bemutatása szükségtelen. Szintén közsímert *Adolf Eichmann*, a zsidódeportálások egyik fő szervezője, akit Izraelben halálra ítélték. *Adolf Abraham Halevi Fraenkel* matematikus, Hans

Adolf Krebs orvos, biokémikus: zsidó származásuk miatt a hitleri Németországban elvesztették munkahelyüket, és külföldre menekültek. A bibliai *József* zsidó, míg *Josef* Goebbels náci propaganda-miniszter minden idők legnagyobb antiszemita uszítója. *Josef* Mengele, az auschwitzi koncentrációs tábor orvosa. A Rosenberg nevet zsidónak mondják, mégis egyik viselője Alfred *Rosenberg*, a náci fő ideológusa volt. *Julius* Hirsch Németország legendás futballistája zsidó volt, kizárták a sportegyesületből, majd Auschwitzban meggyilkolták. Ugyanezt az utónevet viselte Streicher is, a *Der Stürmer* antiszemita újság alapítója, kiadója, a zsidó üzletek bojkottjának egyik szervezője. *Heinrich* Heine romantikus költő, író, akinek műveit a zsidó származása miatt a náciok tilalmazták. Az azonos utónevet viselő Himmler az SS vezetője, a náci Németország második legbefolyásosabb embere. *Albert* Einstein zsidó származású német fizikus, a relativitáselmélet megalkotója. *Albert* Speer náci főépítész, fegyverkezési miniszter. *Eva* Braunt Hitler szeretőjének mondják, a háború utolsó